

AVERNE, AUVERGNE EN NAVARRA

Over de betekenis van een geografische aanduiding

In twee van de vier abele spelen wordt melding gemaakt van een *coninc van Averno*. In *Lanseloet van Denemerken* geeft Sanderijn te kennen dat haar vader een adellijke schildknaap was in dienst van deze koning:

Sanderijn benic gheheten,
Ende mijn vader hiet Robberecht,
Ende was een wael geboren scilt knecht,
Ende diende metten coninc van Averno.¹

En voor Gloriant, de hertog van Brunswijk, stelde men zich aanvankelijk een huwelijk voor met de dochter van de *coninc van Averno*. Uit die tekst blijkt bovendien dat het gaat om een eerbiedwaardige vorst:

Die coninc van Averno es een edel bloet
Ende die altoes binnen sinen daghen
Sine wapen eerlijc heeft ghedraghen,
Ende sijn vorders [sijn] van goeder aert.²

Doorgaans wordt *Averno* verklaard als Auvergne.³ Die verklaring is echter niet zonder problemen, want de Franse landstreek Auvergne is nimmer een koninkrijk geweest. Roemans en Van Assche zoeken de verklaring in een vermeend literair karakter van deze naam, maar voor hun bewering dat het hier gaat om een „vaak voorkomende naam in de ridderepiek” wijzen ze slechts op een zekere *Huge d’Avernaes* in de *Renout van Montalbaen*.⁴

Daarenboven is ook in de historiografie de *coninc van Averno* geen onbekende. Heraut Beyeren wijdde in het Kladbboek (ca. 1405) bijvoorbeeld een

¹ R. Roemans & H. van Assche (ed.), *Een abel spel van Lanseloet van Denemerken*. 8e, herz. dr. Antwerpen, 1982, Klassieke galerij 123, 102, vs. 460-463. Nog in de toneelrollen van ca. 1700 vinden we de *koningh van Aveerene* (W.N.M. Hüsken & F.A.M. Schaars (ed.), «Sandrijn en Lanslot». *Diplomatische uitgave van twee toneelrollen uit het voormalig archief van de Rederijderskamer De Violieren te ’s-Gravenpolder*. Nijmegen [enz.], 1985, 53, vs. 414).

² R. Roemans & H. van Assche (ed.), *Een abel spel van Gloriant*. 2e, herz. dr. Antwerpen, 1970, Klassieke galerij 102, 74, vs. 72-75, zie ook vs. 66.

³ Zie bijvoorbeeld P. Leendertz (ed.), *Middelnederlandse dramatische poëzie*. Leiden, [1899-1907], CLVII. Vergelijk J.J.M. Beckers, *Een tekst voor alle tijden. Een onderzoek naar de receptiesituatie van de oudste overgeleverde versies van «Lanseloet van Denemerken»*. [Z.pl.], 1993, diss. Amsterdam, 51.

⁴ Zie de editie van de *Gloriant* (zie noot 2), 127. Vergelijk bovendien hun editie van de *Lanseloet van Denemerken* (zie noot 1), 102.

korte passage aan de reis van Albrecht van Beieren naar Spanje in 1362 waar deze deelnam aan de Castiliaanse oorlog:

Item van dan [van daar] tooch hi ende nam siin reyse te Granaten [Granada] wardt, des hi onderweghe vernam dat die coninc van Averno woude reysen opten [van plan was ter strijde te trekken tegen de] coninc van Arragoen [Peter IV]. Dair tooch hi mitten coninc van Averno voir een stat [Sauveterre] hiet Saventaren ende si wonnen die stat sturmen-derhant ende hi wert dair ridder gheslagen inden zelve sturme.⁵

Uit een ander werk van de heraut blijkt zonneklaar dat *Averno* opgevat moet worden als een aanduiding van Navarra. In het Wapenboek Gelre (begonnen ca. 1395) is het wapen van de koning van Navarra afgebeeld, in het bijschrift aangeduid als *die coninc van Avaerne*.⁶ Hetzelfde wapen komt voor in het iets vroegere Wapenboek Bellenville. Het bijschrift aldaar luidt kortweg *Avaerne*; in een latere hand is, ter verklaring, *Navarre* toegevoegd.⁷

Averno, *Avairne*, *Avaerne* en *Avaren* blijken dus aanduidingen te zijn voor Navarra.⁸ Deze vormen zullen zijn ontstaan door metanalyse, waarbij de aanvangs-n werd geabsorbeerd door het woordje *van*. In andere gevallen bleef de aanvangs-n wel bewaard. Zo vinden we in Jan van Boendales *Brabantsche yees-ten* de vermelding van *Dlant van Navare*.⁹ In het Brusselse handschrift van de *Roman van Limborch* lezen we over *des conincs suster van Navare* daar waar in het Leidse handschrift *Avare* staat.¹⁰ En in een vervolg op de tekst onder de Haarlemse gravenportretten wordt *Naverne* genoemd als een van de koninkrijken waarover (de latere) keizer Karel V heerste.¹¹

De aanduiding *Averno* is evenwel ambigu en duidt niet altijd op Navarra. In het gedicht *Vanden IX besten* in het Geraardsbergse handschrift is bijvoor-

⁵ S. Muller Fz., „Die ‘Hollantsche cronike’ van den Heraut. Eene studie over de Hollandsche geschiedbronnen uit het Beijersche tijdperk”, in: *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde*, 3e reeks, 2 (1885), 117-118 (onder aanpassing van de interpunctie). In de *Hollantsche cronike* vindt men enkele jaren na het Kladdboek de variant *coninc van Avairne* (Brussel, KB Albert I, 17.914, f. 121r).

⁶ Brussel, KB Albert I, 15.652-56, f. 66r. Zie voor de facsimile J. van Helmont, *Gelre. B.R. Ms. 15652-56*. Leuven, 1992, 160.

⁷ Parijs, Bibliothèque Nationale, ms. fr. 5230, f. 10v. Zie voor een zwart-wit aftekening L. Jéquier (ed.), *L'armorial Bellenville*. Paris, 1983, Cahiers d'héraldique 5, 256.

⁸ De variant *Avaren* is onder andere te vinden in de Brabantse hofrekeningen over 1383/1384, waar gesproken wordt over *des conincx bode van Avaren* (Brussel, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer 2369, p. 82).

⁹ En wel als een van de landen die door Karel de Grote op de heidenen werden veroverd, zie J.F. Willems (ed.), *De «Brabantsche yees-ten» of «Rymkronyk van Brabant»*. Dl. 1, Brussel, 1839, 155, boek 2, vs. 2426.

¹⁰ Vergelijk Th.H.A. Meesters (Br. Robertus) (ed.), «*Roman van Heinric en Margriete van Limborch*». *Uitgegeven volgens het Brusselse handschrift*. Amsterdam [enz.], 1951, diss. Nijmegen, f. 37v, vs. 833 met L.Ph.C. van den Bergh (ed.), *Heinric*, «*Roman van Heinric en Margriete van Limborch*». Dl. 1, Leiden, 1846, 158, vs. 847.

¹¹ Haarlem, Gemeentearchief, Stadsarchief Rood 42, f. 246r. Dit handschrift is van het eind van de 16e eeuw.

beeld sprake van *Clermont in Averne*.¹² Hier zal *Averne* wel degelijk geïnterpreteerd moeten worden als Auvergne, waarvan Clermont-Ferrand immers de hoofdstad vormt. En ook in sommige handschriften van de Voortzetting van de *Brabantsche yeesten* wordt *Averne* ontegenzeggelijk gebruikt als benaming voor Auvergne.¹³ Een enkel handschrift geeft daar de variant *Alverne*, een aanduiding die we bijvoorbeeld ook aantreffen in Jacob van Maerlants *Spiegel historiael* in het verhaal over Amijs, de zoon van de graaf van Auvergne, en Amelis.¹⁴ In het Leidse handschrift van Lodewijk van Velthems continuatie van de *Spiegel historiael* vinden we dan echter weer een *coninginne van Alverne*, die in de Gentse fragmenten wordt aangeduid als *coninghinne van Navare*.¹⁵

Ons zijn twee gevallen bekend waarbij *Averne* noch op Navarra noch op Auvergne betrekking heeft. In beide gevallen gaat het daarbij vermoedelijk om een vergissing van de auteur. In de prozaroman *Robrecht de duyvel* wordt beschreven hoe de hertog van Normandië een hofdag houdt in een *stadt geheeten Averne opter Seyne*, hetgeen in de Engelse versie van de tekst is geworden tot *Naverne upon the Seyne*.¹⁶ Slechts in de oorspronkelijke Franse versie vinden we de geografisch correcte aanduiding: de hofdag vond plaats *a Vernon sur Seine*. Ook Hennen van Merchtenen begaat in zijn *Cornicke van Brabant* kennelijk een fout als hij Lodewijk van Evreux, de schoonvader van hertog Jan III van Brabant, aanduidt als *Heer Lodewijc [...] van Averne*.¹⁷

Ter afsluiting kunnen we derhalve stellen dat *Averne* in Middelnederlandse teksten betrekking heeft op hetzij Navarra, hetzij Auvergne. De context zal daarbij bepalend zijn voor de interpretatie.¹⁸ In de abele spelen wordt gespro-

¹² M.-J. Govers, M. Goris, P. van Heusden [e.a.] (ed.), *Het Geraardsbergse handschrift. Hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, 837-845*. Met een codicologische beschrijving door H. Kienhorst. Hilversum, 1994, Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden 1, 163, vs. 668. In de versie van het gedicht in het Comburgse handschrift komt dit gegeven niet voor.

¹³ J.F. Willems (ed.), *De «Brabantsche yeesten» of «Rymkronyk van Brabant»*. Dl. 2, Brussel, 1843, 103, boek 6, vs. 2916.

¹⁴ J.J. Mak (ed.), *«Amijs ende Amelis». Een middeleeuwse vriendschapssage naar de berijming van Jacob van Maerlant tezamen met zijn Latijnse bron uitgegeven*. Zwolle, 1954, Zwolse drukken en herdrukken voor de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden 13, 35 (vs. 62) en 37-41 (vs. 1, 46 en 59). Vergelijk bovendien de variant *Alvaren* op p. 31 (vs. 4).

¹⁵ H. vander Linden, P. de Keyser & A. van Loey (ed.), *Lodewijk van Velthems voortzetting van den «Spiegel historiael»*. Dl. 3, Brussel, 1938, 175, vs. 553.

¹⁶ R. Resoort (ed.), *Robrecht de duyvel*. Muiderberg, 1980, Populaire literatuur 2, 25 en 65. Het Engelse citaat is aangevuld aan de hand van P.J.A. Franssen, *Tussen tekst en publiek. Jan van Doesborch, drukker-uitgever en literator te Antwerpen en Utrecht in de eerste helft van de zestiende eeuw*, Amsterdam [enz.], 1990, 44.

¹⁷ G. Gezelle (ed.), *Hennen van Merchten's «Cornicke van Brabant» (1414)*. Gent, 1896, 123, vs. 3093. Vergelijk p. 59, vs. 1063.

¹⁸ De vermelding van *Avernen* in respectievelijk de *Hertog van Brunswijk* (R. Priebsch (ed.), *Deutsche Handschriften in England*. Dl. 1, Erlangen, 1896, 197, r. 6) en de prozabewerking van

ken over een *coninc* en men mag er derhalve van uitgaan dat het koninkrijk Navarra wordt bedoeld. Daarmee zijn de „adelsbrieven” van Sanderijn er hopelijk wat minder duister op geworden.

WIM VAN ANROOIJ, REMCO SLEIDERINK
(Rijksuniversiteit Leiden)

de *Roman van Limborch* (F.J. Schellart (ed.), *Volksboek van Margarieta van Lymborch (1516)*. Amsterdam [enz.], 1952, diss. Nijmegen, 13) lijkt eerder betrekking te hebben op Navarra dan op het Franse graafschap Auvergne omdat in beide gevallen *Avernen* in een opsomming wordt genoemd naast Frankrijk, waarvan Auvergne reeds een onderdeel vormt.